

τὴν τὴν φύσιν, καὶ εἶναι ἀφευκτος, διότι κα-
 ρεῖς ἄσωτος δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἀποφύγῃ τὴν τοιαύ-
 την τιμωρίαν τῆς φύσεως· ἡ θετική δὲ τιμω-
 ρία κρέμαται ἀπὸ τοῦ νομοθέτου τὴν θέλη-
 σιν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον πρέπει νὰ διακρί-
 νωμεν καὶ τὸ φυσικὸν βραβεῖον ἀπὸ τὸ θετι-
 κόν. Ἐντεῦθεν ὁμοίως γίνεται φανερόν, τί
 διαφέρει ὑποχρέωσις φυσικὴ ἀπὸ ὑποχρέωσιν
 θετικὴν. Εἰς τὴν φυσικὴν ὑποχρέωσιν, τὸ πρα-
 κτέον παραστένεται ἀφ' ἑαυτοῦ καλόν, καὶ τὸ
 μὴ πρακτέον ἀφ' ἑαυτοῦ κακόν· εἰς δὲ τὴν θε-
 τικὴν ὑποχρέωσιν, τὸ πρακτέον καταστένεται
 καλόν ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ νομοθέτου, καὶ
 τὸ μὴ πρακτέον ὁμοίως κακόν· ὅθεν ἡ φυσικὴ
 ὑποχρέωσις εἶναι ἀναγκαία, ἡ δὲ θετικὴ ἐθε-
 λούσιος. Ἐὰν εἰς τὸν θετὸν νόμον περιέχεται
 τιμωρία, λέγεται Τιμωρητικὸς, εἰδικωτέρας
 δὲ, Φονικὸς, κ. τ. λ.

Εἰς τὰς θείας τιμωρίας ἀναφέρονται τὰ
 φυσικὰ κακὰ, τὰ ὅποια εἰς τὰς ἀτόπους πρά-
 ξεις προέρχονται ἀπὸ τὸν φυσικὸν σύνδεσμον
 τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὰ πράγματα· διότι ὁ Θεὸς
 κυβερνᾷ τὸ πᾶν κατὰ νόμους ἀπαραβάτους,
 καὶ διευθύνει τὰ πάντα πρὸς τέλος βέβαιον.

Ταῦ-

Ταῦτα δὲ τὰ κακὰ δὲν ἐπιβάλλονται ἀπὸ τὸν Θεὸν ὡς κακὰ, ἀλλὰ βέβαια ὡς ἀγαθὰ, ἢ γουν ὡς νόμιμοι τιμωρίαι, μετὰ τὰς ὁποίας οἱ κακοὶ παιδεύονται διὰ τὰ ἠθικῶν ἀμαρτήματα, καὶ παρακινουῦνται εἰς τὸ καλόν, φοβούμενοι τὴν ἀφεύκτον τιμωρίαν τοῦ κακοῦ. Τοιαῦτα φυσικὰ κακὰ ἀναφέρει καὶ ἡ Ἱερὰ Γραφή, ὡς τιμωρίας ἀμαρτημάτων· τοιαῦτα ἀναγγέλλει ὁ Μωϋσῆς εἰς τοὺς παραβάτας τοῦ νόμου, καὶ οἱ Προφῆται ἐπαπειλοῦν. Ὅσα δὲ εἶπαμεν περὶ τῶν φυσικῶν τιμωριῶν, ταῦτα ἐναντίως λαμβανόμενα πρέπει νὰ λέγωνται καὶ περὶ τῶν φυσικῶν βραβείων, τὰ ὁποῖα δίδονται εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὰς καλὰς πράξεις των. Οὕτω λοιπὸν αἱ κακαὶ πράξεις ἔχουν ἀφεύκτους τὰς τιμωρίας των, καὶ ἂν ὅχι πάντοτε ἀνθρωπίνως, τελάχιστον ὅμως θείας, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀκόμη φοβερώτερον· ὁμοίως καὶ αἱ καλαὶ ἔχουν τὰ φυσικὰ βραβεῖα των. Ἐὰν δὲ πολλάκις φαίνονται νὰ ἀκολουθῶσιν εἰς τοὺς κακοὺς ἀνθρώπους ἀγαθὰ φυσικὰ ἐκ τοῦ φυσικοῦ δεσμοῦ τῶν πραγμάτων, ταῦτα δὲν εἶναι τωόντι βραβεῖα· διότι τὸ κακὸν δὲν ἀρέσκει ποτὲ εἰς τὸν Θεόν, ὥστε νὰ ανταμεί-

βε-

βεται. Εἶναι λοιπὸν ἀρπαγαὶ, τῶν ὁποίων ἢ ἀπόλαυσις δὲν μένει ποτὲ καθαρά, ἢ δὲ φυσικὴ τιμωρία πάντοτε ἐπίκειται, ἂν δὲν τὴν προλάβῃ μετάνοια καὶ διόρθωσις.

Ἀπὸ τὴν φύσιν τῆς ἀνθρωπίνης θέλησεως συμπεραίνεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑποχρεοῦνται εἰς τὴν φύλαξιν τῶν νόμων μὲ βραβεῖα καὶ τιμωρίας. διότι ἡ ἀνθρώπινος θέλησις δὲν ἀποφασίζεται εἰς τίποτε χωρὶς αἰτίαν· αἰτία δὲ προτρεπτικὴ εἶναι ἢ παράστασις τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἀποτρεπτικὴ, ἢ παράστασις τοῦ κακοῦ. Ἄν λοιπὸν ὁ νομοθέτης συντροφεύῃ τὸν νόμον μὲ τιμωρίαν, ἢ βραβεῖον, ἐκ τούτων θέλει ὑποχρεωθῆν ὁ ἄνθρωπος νὰ τὸν φυλάττῃ· πρέπει δὲ νὰ παρατηρῶμεν πάντοτε μετὰ προσοχῆς ὅτι, λέγοντες ὑποχρέωσιν, δὲν ἐννοοῦμεν καμμίαν ἀνάγκην κατὰ τοῦ αὐτεξουσίου, ἀλλὰ μόνον ὡς αἰτίαν προτρεπτικὴν τοῦ πράττειν, ἢ μὴ πράττειν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἀνθρώπινος θέλησις ἐμπορεῖ νὰ ὑπακούσῃ ἢ νὰ ἀντισταθῇ. Ἐμπορεῖ βέβαια ὁ ἄνθρωπος νὰ φυλάξῃ τὸν νόμον χωρὶς φόβον τιμωρίας, καὶ χωρὶς ἐλπίδα βραβεῖου, ἀλλὰ μόνον διότι τὸ προσταττόμενον εἶναι ὀρθόν, καὶ ὁ προστάτ-

τάτων ἀνώτερός του. Τὸ αὐτὸ λέγεται καὶ περὶ τῆς ὑποχρεώσεως, διότι καὶ ἐδῶ ἡ θέλμησις τοῦ φυσικῶς ἀνωτέρου ὑποχρεώνει τοὺς κατώτερους· καὶ ὅσοι εἶναι πρόθυμοι νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὸν φυσικῶς ἀνώτερον, οὗτοι δὲν ἔχουν προσῶς χρεῖαν θετικῆς ὑποχρεώσεως, ἀλλ' ἐπειδὴ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι εὐδιάθετοι νὰ εκπληρώσωσι τὴν φυσικὴν ὑποχρέωσιν, διὰ τοῦτο εἶναι χρεῖα νὰ προσίθεται καὶ ἡ θετικὴ, διὰ νὰ φυλάττωνται οἱ νόμοι ἀσφαλέστερα.

Ἡ περὶ τῆς μελλούσης ἀντάποδόσεως ζήτησις ἀνήκει εἰς τοὺς ἱεροὺς Θεολόγους· ἐπειδὴ ὅμως εἰς τοῦτο ἔχομεν ἀποδείξεις ἰσχυρὰς καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀρχῶν καὶ ἀξιωμάτων τῆς Ἡθικῆς, δὲν πρέπει νὰ τὰς ἀποσιωπήσωμεν.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν · Η'.

Ὅτι μετὰ θάνατον εἶναι βραβεῖα εἰς τοὺς ἀναρέτους, καὶ τιμωρίαι εἰς τοὺς κακοὺς.

Α'. Εἰς τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς. — Ἡ ψυχὴ εἶναι λογικὴ καὶ ἐλευθέρα· διακρίνει τὸ δίκαιον

καὶ

καιον ἀπὸ τὸ ἄδικον· γνωρίζει οἴκουθεν τὰ ἠ-
 θικά ἀξιώματα· αἰσθάνεται ὅτι ἐγεννήθη διὰ
 τι τέλος· ὁμολογεῖ τὸν Θεὸν Κύριον ὑπέρτατον
 κατὰ πάντα, καὶ ὅτι ὅλαι αἱ πράξεις μας
 πρέπει νὰ ἀποβλέπωσιν εἰς δόξαν αὐτοῦ· ἐ-
 ξεύρει ὅτι ἔχει λογικότητα, καὶ αἰσθάνεται
 ὅτι μεταχειρίζεται αὐτήν. Τίς λοιπὸν ἤθελε
 πιστεύσειν ὅτι ἡ ψυχὴ προικισμένη μὲ τοιαύ-
 τας δυνάμεις, καὶ γεννημένη διὰ λόγον, τάξιν,
 καὶ ἀρετὴν, μέλλει νὰ χαθῆ ὡς τῶν ἀλόγων
 ζώων, χωρὶς καμμίαν ἀνταμοιβὴν, ἢ τιμω-
 ρίαν, διὰ τὴν καλὴν, ἢ κακὴν μεταχείρησιν
 τῶν δυνάμεών της; Ὁ Θεὸς θέλει βέβαια τὴν
 ψυχὴν νὰ μεταχειρίζεται καλῶς τὰς δυνάμεις
 τῆς· ἔδωκε νόμους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ θέ-
 λησις πρέπει νὰ συντρέχη εἰς τὴν ὀρθὴν χρῆ-
 σιν τῶν δυνάμεων τούτων. Πῶς λοιπὸν εἶναι
 πιθανὸν, ὁ παντοδύναμος Θεὸς, ὁ ἄπειρος εἰς
 τὴν σοφίαν καὶ ἀγαθότητα, ν' ἀφήσῃ χωρὶς
 βραβεῖα τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων τε, καὶ χω-
 ρὶς τιμωρίας, τὴν παράβασιν αὐτῶν; Οἱ ἀν-
 θρώπινοι νομοθέται προσθέτουν εἰς τοὺς νό-
 μων τιμωρίας ὡς αἰτίας ὑποχρεώσεως πρὸς
 φύλαξιν τῶν νόμων· ἔπειτα ὁ ὑπέρτατος Νομο-
 θέ-

θέτης, ὅστις θέλει τὴν καλὴν τάξιν τῶν πραγμάτων, καὶ πρὸς τὴν τάξιν ταύτην μᾶς ἔπλασεν, ὁ Θεὸς, λέγω, ἤθελε παραβλέψειν τὰ αἷτια ταῦτα τῆς φυλάξεως τῶν θείων νόμων, τὰ βραβεῖα καὶ τὰς τιμωρίας; Οἱ ἄνθρωποι νομίζουν τὸν ἑαυτόν των ὡς τὸ πλεον πολύτιμον πρᾶγμα, καὶ σχεδὸν ἄλλο δὲν ἀγαποῦν παρὰ ἑαυτὸς. Ἐὰν λοιπὸν δὲν ἦναι τίποτε νὰ ἐλπίζωμεν εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, οὔτε βραβεῖα οὔτε κολάσεις, καθεὶς ἤθελεν ἀκολουθεῖν τὰ θελήματα τῆς διεφθαρμένης τοῦ καὶ ὀλεθρίας φιλαυτίας, καὶ ἤθελε καταφρονεῖν πάντα, μόνον διὰ νὰ ἀυξάνῃ τὰ πλούτη του, νὰ ἐκτελῇ τὰς θελήσεις του, καὶ νὰ χαίρεται τὴν εὐτυχίαν τῆς παρούσης ζωῆς. Οἱ φιλόκαποι καὶ διεφθαρμένοι δὲν ἤθελαν ἀφίπειν καρμίαν κακίαν, ὅσακις ἐμποροῦσαν νὰ λανθάσωσι τοὺς νόμους καὶ τοὺς κριτάς· ὥστε ὄχι μόνον ἡ φύσις τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκ τῆς ἁμαρτίας διεφθαρμένη παροῦσα κατάστασις ἀπαιτεῖ, ὅτι ὁ Θεὸς νὰ ἔχη ὀρισμένης ἀνταμοιβῆς καὶ κολάσεις εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν.

Β'. Ἐκ τῆς θείας δικαιοσύνης. — Ἄν οἱ καλοὶ καὶ εὐσεβεῖς ἄνθρωποι ἀπολαμβάνωσιν

α-

ἀληθινήν καὶ καθάραν εὐδαιμονίαν, ἣτις εἶ-
 ραι ἢ καλὴ μαρτυρία τῆς συνειδήσεως, ἐκ μυ-
 ρίων ὁμῶς παραδειγμάτων ἀποδείχεται, ὅτι
 καὶ ἄνθρωποι ἀγιώτατοι καταθλίβονται ἐνίο-
 τε ἀπὸ φυσικᾶς δυστυχίας καὶ ὀλέθρους· ἐξ
 ἐναντίας δὲ πάλιν ἄνθρωποι κακοὶ καὶ διεφ-
 θαρμένοι ἐντροφοῦν εἰς πλοῦτη καὶ εὐτυχίας.
 Πρὸς τούτοις, δὲν εἶναι σχεδὸν κανεὶς καὶ ἀ-
 πὸ αὐτοῦς τοὺς ἀμέμπτους κατὰ τὴν ζωὴν, ὅς
 τις νὰ μὴν ἔπαθε καταδρομᾶς φθόνου, διαβο-
 λᾶς, καὶ καταδυναστείαν τῶν ἀχρείων. Εἶναι
 μὲν ἀληθές, ὅτι πολλοὶ τίμιοι ἄνθρωποι εὐ-
 τυχοῦν καὶ μὲ ὑπόληψιν καὶ μὲ ἄλλα ἀγαθὰ
 τῆς παρούσης ζωῆς, ἢ ἱστορία ὁμῶς μᾶς ἀ-
 ποδείχτει ὅτι καὶ ἄνθρωποι κάκιστοι ἀπῆλαι-
 σαν τὰς εὐτυχίας τοῦ κόσμου τούτου. Ἡ ἀρε-
 τὴ ἐπαινεῖται περισσότερο, πάσχει ὁμῶς καὶ
 περισσότερο, μᾶλλον δὲ, ἄνθρωποι ἀχρεϊέστα-
 τοὶ δὲν ἀπολείπεν σοφιστικῶς ἐπαινοῦντες καὶ
 τιμῶντες τὴν κακίαν πρὸς ἐξουθένησιν τῆς ἀ-
 ρετῆς. Ταῦτα γεννᾷ ἢ ἀνθρώπινος διαφθορά·
 Ἀλλὰ καὶ αἱ κοινὰ φθοραὶ, μὲ τὰς ὁποίας
 ἢ θεία δικαιοσύνη σαφρονίζει ἐνίοτε τὸ ἀν-
 θρώπινον γένος, ἐπέρχονται ἐξίσου καὶ εἰς
 τοὺς

τοὺς ἀγαθοὺς καὶ εἰς τοὺς κακοὺς, μᾶλλον
 δὲ συχνάκις ἀπολουθεῖ νὰ πάσχωσιν οἱ κακοὶ
 ὀλιγώτερον. Οὕτω, πείνα, λιμοὶ καὶ πόλεμοι
 ἐξολοθρεύουν πολλάκις τοὺς ἀθώους, καὶ ἀ-
 φίνουν τοὺς κακοὺς. Πρέπει βέβαια νὰ δοξά-
 ζωμὲν τὴν θεῖαν Πρόνοιαν, ὁμολογοῦντες καὶ
 πιστεύοντες, ὅτι διευθύνει τὰ πάντα πρὸς τέ-
 λος ἀγαθόν· τίς ὅμως θέλει πιστεύσειν, ὅτι
 ἢ ἄπειρος δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ συγχέει ἀγαθὰ
 καὶ κακά, εὐτυχίας καὶ δυστυχίας, ἐπάνω
 εἰς τοὺς ἐναρέτους ἀνθρώπους; ὅτι ἐπιφορτί-
 ζει ἀπὸ ἀγαθὰ τοὺς παραβάτας τῶν θεῶν
 Νόμων του, καὶ ἐξεναντίας καταβυθίζει εἰς
 συμφορὰς τοὺς πιστοὺς, αὐτῶν φύλακας; Βέ-
 βαια ἢ ἐσωτερικὴ παρηγορία τῆς καθαρᾶς συν-
 ειδήσεως, πρέπει νὰ ἐπέχη τόπον μεγαλωτά-
 τῆς εὐτυχίας· ὅς τις ὅμως ἐρωτήσῃ τὴν συνεί-
 δησίν του, ποτὲ δὲν θέλει ὁμολογήσειν ὅτι εἶ-
 ναι ἕτοιμος νὰ παραβλέψῃ πάντα τὰ ἀγαθὰ,
 ὑπόληψιν, ἡσυχίαν, καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν του,
 χωρὶς καμμίαν ἐλπίδα βραβείων. Τίς νὰ πισ-
 τεύσῃ ὅτι οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ σταυρόνται με-
 τὸσας δυστυχίας εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν, χω-
 ρὶς ὁ Θεὸς νὰ τοὺς ἀνταμοίβῃ εἰς τὴν μέλ-
 λου-

λασαν; χωρίς ἐξεναντίας νὰ παιδεύῃ τοὺς κατὰ ταφρονητάς του; Ὁ Θεὸς λοιπὸν ἠΐθελεν εἶσθαι ἄδικος βραβευτὴς τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν δυστυχιῶν· τὸ ὁποῖον εἶναι ἄτοπον καὶ ἀδύνατον.

Γ'. Ἐκ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. — Τὸ σύστημα τῆς πολιτικῆς κοινωνίας εἶναι νὰ ἐμποδίξῃ τὰ ἁμαρτήματα μὲ τὴν δύναμιν τῶν νόμων· ἀλλ' ἀπὸ τοὺς νόμους τούτους ποτὲ δὲν ἐμποροῦν νὰ ἐμποδισθῶσι τὰ κατ' ἰδίαν καὶ κρύφια ἁμαρτήματα, τὰ ὁποῖα μ' ὅλον τοῦτο προξενοῦν μεγάλας ζημίας εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Εὐκόλα ἐμπορεῖ τις νὰ ἀποδιώξῃ τὸν φανερὸν ἐχθρὸν, τὸν ἐπιβουλεύοντα ἄμως καὶ ἐνεδρεύοντα εἶναι δυσκολώτατον νὰ τὸν ἀποφύγῃ. Πρὸς τούτοις, οὐδὲ εἶναι δυνατὸν ὅλα τὰ ἁμαρτήματα νὰ χαλινώνωνται ἀπὸ τοὺς πολιτικούς νόμους, ἢ ὅλαι αἱ ἀρεταὶ ἀκριβῶς νὰ προσδιορίζωνται· διότι εἰς τὴν ἠδυσπάθειαν, εἰς τὴν φιλοκέρδειαν, εἰς τὴν φιλοδοξίαν, εἰς τὴν ὑπερηφανίαν, καὶ εἰς ἄλλα ἐσωτερικὰ ἔλαττώματα καὶ πάθη καμμίαν τιμωρίαν, κατένεκα χαλινὸν δὲν βάλλουν οἱ πολιτικοὶ νόμοι. Ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίου, ἢ πρὸς τοὺς χρεῖαν

ἔχοντας ἐλευθεριότης, ἢ πρὸς τοὺς θλιβομένους ἀγαθοποιΐα, ἢ εὐγνωμοσύνη, καὶ ἄλλαι πολλαὶ ἀρεταί, ἀπὸ κανένα πολιτικὸν νόμον ῥητῶς δὲν προτάζονται. Ἐὰν λοιπὸν εἰς τὰ σαῦτα ἀμαρτήματα δὲν ἦτο καμμία προετομασμένη τιμωρία εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, πᾶν εἶδος κακίας ἤθελεν ἐφορμᾶν κατὰ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας· ὅθεν ἀταξίαι καὶ ὀλεθροί. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, εἰς τοὺς ἀγαθοποιούς, τοὺς ἐλευθερίους, τοὺς εὐγνώμονας, καὶ ἄλλους ἄλλας ἀρετὰς ἐργαζομένους, δὲν τοὺς ἐπρόσμενεν ἀνταμοιβή, καμμία ἀμοιβαία ἀγάπη δὲν ἤθελε μένειν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, καμμία ἐλευθεριότης, καμμία εὐγνωμοσύνη· ὥστε ἡ πολιτικὴ κοινωνία, ἣτις πρέπει νὰ περιθάλπεται καὶ νὰ συντηρῆται μετὰς ἀμοιβαίας εὐεργεσίας τῶν ἀνθρώπων, δὲν ἐμπορεῖ νὰ σώζεται χωρὶς μέλλουσαν ἀνταπόδοσιν.

Πρὸς τούτοις, οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι δὲν εἶναι πάντοτε συνδεμένοι κατὰ τὸν κανόνα τῆς ἀκριβοῦς δικαιοσύνης· ἔτι δὲ, ἡ ἐκτελεστικὴ δύναμις τῶν νόμων ἐμπιστεύεται ἐνίοτε εἰς ἀνθρώπους μελαγχολικούς, ἀνεπιτηδείους, ἢ εὐκό-

κόλους· να πείθωνται καὶ να δωροδοκῶνται ἀλλὰ καὶ ἀμεμπτοὶ ἂν ἦναι οἱ κριταί, δὲν ἐμποροῦν να ἐπαγρυπνώσι τοσοῦτον εἰς τὴν φύλαξιν τῶν νόμων, ὥστε να μὴ τοὺς λανθάνωσι πολλὰ ἀνομήματα. Τέλος πάντων, οἱ νόμοι δὲν ἐμποροῦν πάντοτε να χαλινώνωσι τοὺς ἰσχυροὺς· ἡ σωτηρία δὲ καὶ ἀσφάλεια τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἀπαιτεῖ, κανεὶς ποτὲ να μὴν ἦναι ἀνεύθυνος παραβάτης τῶν νόμων. Ἡ ἐλπίς λοιπὸν καὶ ὁ φόβος τῶν μελλόντων ἐμποδίζει καὶ διορθώνει ὅλα τὰ ἄτοπα ταῦτα. Εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο προστίθεται ἀκόμη μεγάλη δύναμις, ἂν παρατηρήσωμεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν καταπλήττονται μόνον ἀπὸ φόβου τιμωριῶν, ἀλλὰ παρακινουῦνται εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ ἀπὸ ἐλπίδα βραβείων. Ὁθεν ὁ Σόλων ἐπέλεγεν, ὅτι αἱ πολιτεῖαι συνέχονται καὶ συντηροῦνται ἀπὸ βραβεῖα καὶ τιμωρίας· καὶ βέβαια τοῦτο ἀπαιτεῖ ὁ λόγος τῆς δικαιοσύνης, ἢ ἀρετὴ να βραβεύεται καὶ ἢ κακία να τιμωρῆται. Οἱ νόμοι ὅμως καμμίαν ἀρετὴν δὲν διορίζουν μὲ μισθόν· ὅ,τι βραβεῖον ἐμπορεῖ να λάβῃ ἢ ἀρετὴ, τοῦτο κρέμαται ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ ἡγεμόνος, ἢ ἄλλου τινὸς ἰσχυροῦ· καὶ

ὄχι μόνον δὲν διορίζουν οἱ νόμοι κανὲν βραβεῖον τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' οὐδὲ ἐμποροῦν νὰ τὸ κάμωσι· διότι κρίσις βεβαία περὶ τῆς ἀληθοῦς καὶ εἰλικρινοῦς ἀρετῆς εἶναι δυσκολώτατον νὰ γένη. Τὸ εἰς τοὺς ἀνθρώπους φαινόμενον ἀρετὴ, πολλάκις δὲν εἶναι παρὰ εἶδωλον ἀρετῆς. Πᾶσα πράξις, ἣτις ἔχει ἐπιφάνειαν τιμιότητος, δὲν εἶναι τρώντι καὶ τιμία· πολλοὶ νομιζόμενοι τίμιοι, εἶναι κατεστιγμένοι ἔνδοθεν με κηλίδας φιλοδοξίας καὶ ἀλαζονείας· τοῦτο δὲ τὸ κίβδηλον τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἄλλος δὲν ἐμπορεῖ νὰ τὸ διακρίνη· παρὰ ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροῦς, ὁ καρδιογνώστης Θεός, εἰς τὸν ὁποῖόν μόνον τὰ πάντα εἶναι γνόστα καὶ παρόντα. Καὶ ἂν ἔπρεπε λοιπὸν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν νὰ βραβεύεται ἡ ἀρετὴ, ἐπειδὴ ὅμως ἐμποροῦσαν καὶ ψευδεῖς ἀρεταὶ νὰ ἀρπάζωσιν ἀδίκως καὶ ἀναξίως τὸν μὴ χρεώσούμενον εἰς αὐτὰς μισθόν, εἴτε ὕθην γίνεται φανερόν ὅτι ἡ κρίσις καὶ ἀνταπόδοσις τῆς ἀρετῆς ἀνήκει καθ'αυτὸ εἰς ἄλλον κριτὴν ἀλάτταστον, ὅς τις ἐξεύρει νὰ σταθμίζη πᾶσαν πρᾶξιν μετὰ τὴν πλάστιγγα τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἂν ἦναι καλὴ, νὰ τὴν ἀνταμείβῃ διὰ

την

τὴν ἄπειρον αὐτοῦ ἀγαθότητα· ἀν δὲ κακὴ, καὶ τὴν ἁμαρτήν, διὰ τὴν ἄπειρον αὐτοῦ δικαιοσύνην.

Δ΄. Ἐκ τῆς κοινῆς ὅλων τῶν ἐθνῶν μαρτυρίας. — Οἱ παλαιοὶ φιλόσοφοι καὶ νομοθέται ἔταττον τὸ δόγμα τῆς μελλούσης ζωῆς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς νομοθεσίας των, ὡς βῆσιν τῆς πολιτείας. Ὁ Μουσαῖος, ὁ Ὀρφεύς, ὁ Ὀμηρος, ὁ Ἡσίοδος, ἐπίστευον ὅλοι μέλλουσαν ἀνταπόδοσιν. Καὶ κατὰ τὸν Πλούταρχον, εἰς ὅποιον μέρος τῆς γῆς παρατηρήσεις, ἐμπορεῖς καὶ εὐρῆς πόλεις χωρὶς τείχη καὶ προπύργια, χωρὶς παιδείαν, χωρὶς σύστημα κριτῶν, χωρὶς τέχνας, χωρὶς νομισμάτων χρῆσιν· δὲν εὐρίσκεις ὅμως καμμίαν στερημένην παντάπασιν ἀπὸ ιδέαν Θεοῦ καὶ θρησκείας· καμμίαν χωρὶς χρησμούς, χωρὶς ὄρκον, χωρὶς θυσίας, χωρὶς εὐχὰς τινὰς, διὰ τῶν ὁποίων οἱ ἄνθρωποι ἐφέλκουν τὰ ἀγαθὰ, ἢ ἀποδιώκουν τὰ κακὰ.

Οὕτω λοιπὸν ἐκ τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς, ἐκ τῆς θείας δικαιοσύνης, ἐκ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, καὶ ἐκ τῆς μαρτυρίας ὅλων τῶν ἐθνῶν ἀποδείχνεται ὅτι εἶναι μέλλουσα κρίσις καὶ ἀνταπόδοσις τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων.